

ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СКЛАДНИК СУЧАСНИХ ВОЄННИХ ЩОДЕННИКІВ (НА ПРИКЛАДІ ЩОДЕННИКА Г. ХАРЧЕНКА «ЩОДЕННИК АРТИЛЕРИСТА»)

Алла Коваленко,

канд. філол. наук, доцент,

доцент кафедри періодичної преси та медіаредагування

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

e-mail: longms@rambler.ru

У процесі написання розвідки було досліджено жанрово-стильові, нарративні особливості щоденника та їхню зумовленість основними етапами створення тексту з авторською метою. Встановлено, що комунікативні настанови та авторська концептуальність вплинули на поетику, різновид щоденника. Виявлено й проаналізовано особливості прояву в щоденнику художньо-публіцистичного начала, його функцій у тексті та впливу різних компонентів (творчого процесу, текстових, візуальних) матеріалів на сприйняття читацької аудиторії у висвітленні вищезазначеного питання. Виокремлено одну з особливостей тексту щоденника — гармонійного синтезу художнього, публіцистичного та документального складників.

Ключові слова: публіцистика, соціальний діалог, пафос, образ, нарація, композиція, вплив.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми та її зв'язок із науковими й практичними завданнями.

Актуальність цієї роботи, з одного боку, зумовлена необхідністю детального вивчення специфіки сучасної воєнної документалістики,

особливо з огляду на інтенсивне вивчення такої форми відображення реальності, як щоденник. Зараз в Україні відбувається як сплеск появи воєнної літератури, що, за різними даними, становить понад тисячу текстів, так і виявляється нагальність її вивчення, чим займаються такі вітчизняні дослідники, як А. Бондар, Н. Герасименко, Н. Головченко, О. Євтушенко, О. Іванова, Я. Кулінська, М. Рябченко, А. Червінчук та інші. Серед зарубіжних науковців, хто вивчає сучасні воєнні тексти, можемо назвати В. Амірова, В. Волкова, К. Єрофєєву та інших, які значною мірою приділяють увагу концептосфері, типології персонажів у журналістиці воєнних конфліктів тощо.

З іншого боку, інформаційний запит на документальну літературу в умовах російсько-української гібридної війни, маніпулювання воєнними фактами, війною їхніх інтерпретацій посилюється не тільки від ЗМІ, а й від безпосередніх учасників, військових, які значною мірою подають власний досвід перебування на війні, особисту історію й картину світу. Звідси запит на щоденниковий жанр як персональний досвід участі в подіях і відповідно — начдослідження воєнних щоденників, чим займаються такі українські вчені, як Я. Кулінська, А. Червінчук, Н. Чиж та інші.

Мета дослідження.

Мета полягає в тому, щоб дослідити специфіку воєнного щоденника, документального тексту з ознаками публіцистики та художньої літератури, виявити певний його різновид; віднайти індивідуально-авторські прийоми відображення реальної дійсності, психоемоційного стану військового, усвідомлення його соціальної ролі, власного погляду на історію й роль українського війська в становленні свідомості українця тощо.

Об'єктом є «Щоденник артилериста» Г. Харченка, пости у Фейсбуці та публікації в українських інтернет-виданнях, зокрема «Українській правді» та «Цензор.нет». Дослідження проводилося

із застосуванням синхронічного, діахронічного, описового, структурного методів аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням жанру щоденника та його природи займалися такі зарубіжні дослідники, як Н. Банк, Л. Гінзбург, А. Жірард, О. Єгоров, Анжела Хукс та інші, й вітчизняні — Т. Бовсунівська, М. Варикаша, О. Галич, А. Кочетов, К. Танчин та інші. Загалом історія досліджень жанру щоденника дає можливість виокремити основні напрями, проблеми та суперечності. Так, однією з проблем є саме визначення жанру щоденника у варіанті О. Галича, З. Куньча, Л. Левицького, І. Михайлина, К. Танчин та інших авторів, оскільки є кілька його різнотлумачень. Окремі вітчизняні науковці зосередилися на його жанрово-родовій приналежності й класифікують його як жанр мемуаристики, документалістики, літератури тощо, навіть наголошують на його метажанровості, гіпержанровості (Є. Бузальська) та «квазілітературності» (Анжела Хукс). Піджанрова класифікація щоденника була об'єктом уваги таких учених, як К. Тачин, котра досліджувала його з точки зору авторських інтенцій, О. Єгоров, Г. Костюк (тематичної спрямованості, авторських мотивацій написання щоденника, їх типологій), Є. Бузальська (комунікації з читачем та форми представлення) та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасна дослідниця воєнних щоденників Я. Кулінська визначила «Щоденник» Г. Харченка як «художньо-публіцистичні твори під виглядом щоденників» [8]. З огляду на визначення цього жанру одного з провідних дослідників О. Галича, щоденник належить до мемуарних жанрів. Учений називає кілька жанротворчих принципів: «Суб'єктивність, яку не слід ототожнювати з суб'єктивізмом як сваволею автора, дозволяє створити неповторний образний світ у авторському баченні» [2, 147]; ретроспективність, публіцистичність

і документальність (на думку науковця, щоденник «чи не найоб'єктивніший жанр» [2, 149], зважаючи на те, що автор був свідком подій), регулярність, уривчастість, фрагментарність спостережень за дійсністю, наявність двох часових планів та концептуальність [2, 145]. Не можна не погодитися, що суб'єктивність у щоденниках надає можливість простежити індивідуальну концепцію життя автора його очима й водночас, на думку В. Здоровеги [3], вона є принциповою для публіцистики.

Однак О. Галич зазначає, досліджуючи літературні щоденники, що «творча практика українських письменників засвідчила, що ця умова (регулярність, періодичність — А. К.) зберігається далеко не завжди» [2, 151] і що можуть бути перерви в записах від кількох днів, тижнів, а то й місяців, і це може бути приводом для класифікації таких текстів як нотатки тощо.

Аналізований нами щоденник можемо класифікувати як щоденник-фіксацію подій (К. Танчин), де автор є очевидцем і учасником подій. Водночас це суспільно-політичний (О. Єгоров) щоденник, обдумано написаний автором із розрахунку на публікацію і, за його словами, для того, щоб створити прецедент для дискусій та поділитися досвідом із молодими колегами.

Метою, за словами Г. Харченка, було написати розповідь про реальні події, що відбувалися з ним і його товаришами. Формат мав нагадувати пости в соцмережах, призначені для спілкування з друзями, ініціації так званого колективного, суспільного діалогу. Тобто авторський комунікативний намір і орієнтація на читача (на чому акцентує К. Танчин [12, 10]), оскільки автор не пише щоденник для власного користування, «для себе» (звідси відсутність особистих почуттів тощо), позначилися на жанрових можливостях і характері нарації. Тут читач став стимулом для написання щоденника, адже мемуарист наголошував, що писав його для товаришів, щоб знову

разом пережити певні емоції у момент екстремального напруження (тому це «текст пам'яті», Н. Чиж), і хотів цим щоденником віддати належне волонтерам. Та й самі волонтери прагнули розповісти «історію бойового шляху бригади», якою вони опікувалися [12, 5]. Невипадково частину матеріалу опубліковано в соціальних мережах (Фейсбук, сторінка автора) та інтернет-ресурсах («Українська правда» та «Цензор.нет») протягом 2016 року, до друку щоденника. Спосіб представлення матеріалу в різних жанрах документальної публіцистики (М. Варикаша, некролог, стаття тощо) у російськомовному варіанті для охоплення широкої аудиторії сприяв посиленню публіцистичності, адже матеріали були актуальними, задовольняли інформаційні запити аудиторії й порушували нагальні проблеми сучасної української армії, у цілому суспільства й демонстрували власну громадянську позицію соціально активних громадян. До того ж, за свідченням журналістки Анастасії Рігінс, читацька рефлексія після публікації матеріалів виражалася не скільки в дописах, скільки в тому, що після публікації матеріалів на сайті «Української правди» розпочалася допомога артилерії: «синергія <...> давала свої результати — тисячі гривень збирали на черговий екскаватор для артилерії або інші потреби бійців» [14, 5]. Так, матеріали в «Українській правді» (рубрика «Життя») «Память о погибших часто состоит из нелепиц. Это не тот случай» (некролог за загиблим колегою) та «Чудо при Е*бнях» (розповідь про напружений бій) в умовах хаосу й відсутності об'єктивної інформації із зони АТО заповнюють інформаційний вакуум стосовно подій на фронті. Статті «Наследники Мамая. Как мы стали козаками на передовой» та матеріали на сайті в трьох частинах «Козацкие традиции в АТО. Как современные украинские воины узнавали о боевой славе “прадедов великих”» не тільки представляють аналіз військових традицій, побуту, звичаїв козацького війська та сучасних воїнів,

а й констатують проблему української армії: відсутність ідеологічної та контрпропагандистської роботи у період здійснюваної РФ гібридної війни. В одній із частин автор пише: «Пропаганда була ще однією гранню гібридної війни, яку наша сторона, безумовно, програвала» [14, 79]. У статті Г. Харченко активно використовує з просвітницьким та пропагандистським ефектом не лише цитування відомої праці Д. Яворівського про козаків, а й зображальні елементи (їх 12, це автор репродукції відомих картин на кшталт «Як запорожці пишуть листа турецькому султану», давні зображення козака Мамає та інших козаків, світлини артилеристів 3-ї ГА Батр, проводячи умовну паралель як у зовнішньому вигляді (оселедці, вуса), козацьких атрибутах, одязі, поведінці, так і в характері, при цьому називає негативні характеристики та вади козаків, акцентуючи на свободі духу, їх вольниці тощо. У передмові до статті [13] автор пояснює, з якою метою здійснює аналіз доктрини гібридної війни РФ, розробленої їхнім генштабом, констатуючи, що воїни саме завдяки козацькому духу й історії протистояли консерватизму радянських та пострадянських традицій у ЗСУ.

У частинах щоденника «Розбудив дух Мамає», «Моральний дух на війні» Г. Харченко наголошує на важливості ідеологічного складника в українському війську й показує, як його колеги-гармаші прищеплювали ці традиції в сучасному українському війську. Воїни 3-ї ГА Батр також виявляють принципову позицію щодо сучасного командування, орієнтуються на суто історичні традиції всього українського вояцтва 1920-х років та вояків ОУН–УПА (у частинах «Наші Крути. 29.01.2015», «Наша криївка» та інших), апелюють до архетипу українського козака Мамає й наголошують на його важливості та необхідності культивування в сучасній армії. Загалом автор творить міф сучасної української армії, що сягає своїм корінням у невідоме та має свої традиції, і як аргумент наводить

приклад боротьби В. Стуса, цитує його поезію «Сто років, як сконала Січ» [14, 158]. Крім того, публікації в соцмережах частково визначили періодичність як ознаку наративної оповіді щоденника, а також сприяли жанровій дифузії (ознаки портретного нарису, новели, репортажу, хроніки, кулінарного рецепту, статті, некролога тощо, котрі поєднуються з генологічними ознаками щоденника) [5].

У щоденнику елементом контрпропаганди є історичний аналіз зародження, існування «совкових» традицій 55-ї окремої артилерійської бригади (розділ «55-та окрема артилерійська бригада на початку війни»), розвінчування міфів про інтернаціональний характер СРСР, СРСР як батьківщину для всіх народів, могутність Радянської армії [10] на прикладі цієї артилерійської дивізії з допомогою сарказму, як-от: «Військова частина водночас мала “пишну” назву в пафосно-найгірших радянських традиціях. Її назва становила суміш назв орденів імен Богдана Хмельницького, Олександра Невського й радянського генерал-полковника Василя Петрова. Створена як Західна піхотна дивізія на Уралі, котрій у 1920-х роках було присвоєно найменування «Іркутська», у якій стався розстріл «старослуживих» артилеристів цієї дивізії, що був першим зафіксованим випадком, «пов’язаним із нестатутними стосунками в Червоній Армії» [14, 9]. Сарказм пронизує відображення її складу: «Без перебільшення можна сказати, що “іркути” 1920-их років були прямими попередниками “бурятів” 2014–2015 рр.» [14, 9], радянських традицій у ЗСУ й після здобуття незалежності, які вітаються деякими офіцерами, і тому автор твердить, що рядові артилеристи були більш свідомими й прагнули викоринити цей нонсенс. І такі прояви були в армії повсюдно, починаючи з мозаїчного панно на фасаді клубу, «Алеї Слави», «ліжка героїв», «полегшеної версії мавзолею, правда, відповідно до тіла» [14, 10], так зване «сакральне місце», «міні-мавзолей» тощо. Автор констатує повну відсутність патріотичного

виховання та інформаційної роботи, що неабияк перешкоджало відновленню національного війська, як і те, що «жителі Запоріжжя намагалися своїми силами запобігти можливим провокаціям та захопленню військової частини» [14, 13]. Тому волонтерам довелося не тільки матеріально забезпечувати армію, а й ремонтувати військову техніку.

В інших частинах щоденника невитриманість часової перспективи й хронотопу засвідчила відсутність приватного характеру тексту збірки, тому що частково динаміка думок не пов'язана з власним життям. Перші частини щоденника «55-та окрема артилерійська бригада на початку війни», «Формування 3-ї ГА Батр», «Бойове злагодження батареї», «Наша гармата, або Короткий вступ до артилерії» не присвячені авторові та його історії потрапляння в артилерію, а виконують функції експозиції, як маємо в композиції художнього твору, кульмінацією можна визнати розділ «Єбень, або Граковий ліс», де автор описав бій перед ротацією, як довелося в стані морального розчарування допомогти іншим бригадам і зробити зусилля над собою. Сюжетом тут буде рух самої 3-ї ГА Батр від навчальної частини по зоні АТО. Тобто Г. Харченко формував композицію щоденника: від постів, журналістських текстів до щоденникового тексту.

Активізація соціального діалогу (із залученням військових, журналістів, пересічних українців тощо), у якому автор поставив за мету порушити кілька суспільних проблем: розбудова українського війська, допомога суспільства армії та формування громадської думки щодо розвитку країни, а також ставлення до бійців, учасників бойових дій без осуду чи піднесення — безпосередні функції публіцистики, виокремлені В. Здоровегою [3]. Саме патріотична державницька позиція власної самоповаги, шляхетності та гідності є домінуючою в тексті, тому авторові цікавіше спостерігати за свідомою частиною

населення, що бере участь у процесі становлення сучасного українського суспільства, при цьому наголошуючи, що має бути неупереджене ставлення до всіх персоналій театру воєнних дій. Така авторська соціальна позиція відображена в щоденнику не випадково. Як стверджує Юрій Бутусов: «Геннадій пішов на фронт завдяки високому рівню освіти, він був свідомим добровольцем зі своєю власною сформованою ідеологією» [14, 4], крім того, Г. Харченко — волонтер фонду «Сестри Перемоги». Саме цей статус, на думку О. Іванової та А. Червінчук, визначає «позицію, вектор і спосіб репрезентації воєнної дійсності» [4, 223]. Також мемуарист додав, що текст дозволив іноді зайнятися самоосмисленням, самосприйняттям, але без зайвого пафосу та художнього забарвлення.

Г. Харченко щораз влітає в текст щоденника факти, повідомлення з сучасного йому інформаційного простору (українських ЗМІ, військових зведень тощо) й рефлексує на них із метою ведення діалогу, відстоює свою точку зору або й просто пояснює, як принципово важливо було ретельно перевіряти інформацію, щоб не дозволити маніпулювати РФ українськими воїнами, не дезорієнтувати їх: «Ми регулярно читали зведення від “Інформаційного повідомлення”, дивилися випуски новин...» [14, 71]. Тут використаний підготовлений Генштабом «Аналіз ведення антитерористичної операції і наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну в серпні — вересні 2014 року» та інші документи, угоди за результатами зустрічі Тристоронньої контактної групи в Мінську 2014, 2015 років, інформація із соціальних мереж тощо.

Есейний тип викладу матеріалу простежується в частинах, де порушені суспільні проблеми і в автора є своя аргументована точка зору на них. Так, у частині «Волноха» він висловив думку про непідготовленість країни до війни на Сході, зокрема артилерійських батарея та батальйонів територіальної оборони,

наводяться приклади дезертирства. У якості аргументів наводить факти, статистику про брак військової професійної підготовки, «допотопні» військові карти, обладнання та достатню оснащеність ворога безпілотниками, наявність снайперів тощо.

Критична авторська установка сприяла використанню сатиричних засобів: часом із іронією, часом із сарказмом він відгукувався про стан підготовки наших воїнів, брак досвіду, безвідповідальність тощо. Та частіше сарказмом автор користувався в описах противника або стану українського озброєння: «У нас виникали запитання. Чи вистачить боєприпасів для ведення бойових дій?

Однак, як з'ясувалося, Радянський Союз ґрунтовно готувався до боротьби за мир у всьому світі і проблем зі снарядами, навіть через 25 років, ми не відчували» [14, 93]. В описі бою власної батареї Г. Харченко використовує гумор. Так, за день до першої ротації, у момент закінчення боєприпасів і перебування в тривожному очікуванні Віталік, один із гармашів, повідомляє, що наші війська вибили «сепарів» з Авдіївки, пішли в атаку й просять допомогти своїх колег вогнем із перспективою, що їх покажуть по телевізору. Як потім виявилось, Віталік все видумав про телевізор, але те вже було не важливо, адже піхота подякувала за підтримку. Всі допитувалися лейтенанта Яковенка про те, де він взяв таку інформацію, зрештою, пояснив, що «додумав сам», а автор констатує: «Я ніколи не бачив такого підбадьорливого й емоційного ефекту, який вдався Віталіку в Єбенях» [14, 147].

І хоч ліричності та сповідальності в тексті немає, та за скупим авторським словом військового, сухими документальними даними, статистикою, описами боїв та етапів налаштування гармат тощо помітні моменти ліризації. Зокрема, описи місцевості викликають почуття замилювання: «Відверто кажучи, це було красиве місце! Посеред широкого донецького степу раптово поставав перед очима

змішаний густий ліс, з мальовничими сопками, ярами й воістину казковими ставками» [14, 131]. Любов до своєї землі постійно змінюється почуттям тривоги й очікуванням чогось лихого, адже на війні несподівана тиша викликає страх. Не менш чуттєво й лірично автор передав почуття материнської любові до дитини й синівської — до матері, що є уособленням почуттів тисяч українських воїнів та їхніх матерів: «Перед самим нашим відходом мама приїхала до Віті на полігон. Привезла своїх фірмових пиріжків і купу інших смачних подарунків. “Мамо, ми завтра вирушаємо, — сказав їй абсолютно інший, якийсь інакший, але від цього ще більш дорогий і улюблений син. — Будемо прощатись. Ти у мене одна, і я у тебе один. Мені треба йти”.

“Добре, синочку, йди. Я розумію. Іди. Тільки не озирайся”, — сказала мама Віті. А сама в той момент загадала, якщо дійде до намету, не озирнувшись, значить, усе буде добре. Вітя майже дійшов, раптом різко розвернувся і радісно помахав рукою на прощання» [14, 72]. Особливим трагізмом сповнена ця сцена, адже тут і ніжна любов до матері, і передчуття смерті, і любов та повага одне до одного. Г. Харченко згадує з теплотою, що мама завжди давала корисні поради не тільки Віті, а й усім його хлопцям і завжди була привітна та готова допомогти їм і сину.

Отже, емоційність у досліджуваному матеріалі надає естетизації тексту, що є однією з характерних ознак, виділених А. Кочетовим [7] у літературному щоденнику, і водночас передає спектр емоцій, які відчували воїни. Тут були і байдужість, і завзяття, і захоплення, і страх, і роздратованість від поразок, натомість захоплення й зацікавлення у випадку стрільби прямою наводкою. Зокрема, так він описує емоційний стан зовсім молодих офіцерів їхньої бригади, які «з азартом і захопленням включалися в новий для себе світ» [14, 91].

Комбат хоч і був емоційним від природи, але зберігав завжди спокій, холонокровність та витримку і завжди ставав прикладом всім своїм гармашам у батареї, водночас під час стрільби відчував шалений запал і нетерпіння, часом відчував «нестримне бажання спортсмена» [14, 92], і таким відчуттям проймався вся бригада: «Своєрідними емоційними мемами стали відомі випадки, коли нам вдалося уразити танки і бронетранспортери противника на повному ході із закритої вогневої позиції» [14, 92]. Ці емоції якнайкраще передавала їй відповідна лексика, на кшталт «накрити ворога на удачу “дебільчика”».

Спосіб типізації й відображення конкретних фактів воєнних дій, операцій позначилися на образній системі наратора. В аналізованому тексті можна виокремити образ-тип, що за М. Стюфляєвою [11], у публіцистиці відображається в моделі викладу тексту, яка поєднує образне та аналогічне мислення.

Отже, в образній системі досліджуваного тексту образ-тип представлений дієвими персонажами колег автора, військового керівництва, ворога тощо. Умовно військових Г. Харченко класифікує як за рангами, так і їхньою принциповою позицією на війні. Серед офіцерського складу автор із захопленням пише про лейтенанта батареї, професіонала Романа Яковенка, полковника Химченка, керівництво якого «було зрозумілим і чітким» [14, 77], який ніколи не уникав прямих запитань, був чесним аналітиком. Коли йому задавали запитання, чому немає прикриття від інших військових, а «він твердо і різко відрубав: “Я ваше прикриття і я ваш супровід”» [14, 78], і після таких слів всі солдати відчували упевненість і спокій, як і автор щоденника. Їхні дії гідні наслідування. Але були й такі офіцери та солдати, на кшталт Миколаївського тербату, які, потрапивши під обстріл, кинули автомати й утекли, завівши «Пісню дезертира» [14, 54]. Рядових гармашів своєї 3-ї ГА Батр описує на початку війни як солдатів з низьким рівнем знань

та фахової підготовки, яким доводилося отримувати знання у польових умовах: «Ми були вкрай погано підготовлені як бойовий підрозділ артилерії, роботу на вогневій вночі уявляли собі доволі слабо» [14, 54]. Також автор пише про те, що багато офіцерів «не приховували своїх прорадянських та проросійських поглядів» [14, 150], деякі захоплювалися Путіним, трималися подалі від лінії бойового зіткнення, але отримували «всі мислимі і немислимі нагороди», яких автор саркастично характеризує «зі слабеньким голосом виконавця пісні про “тонкий колосок на русском поле”» [14, 150].

Війна описана як глобальне соціальне явище, з точки зору військової агресії РФ проти України, її гібридна форма, стратегії й тактики використання зброї та інформації: «Гібридна війна РФ проти України перейшла у свою активну стадію — проведення бойових операцій і прямих зіткнень» [14, 50]. Тому часто факти фізичної активності поєднуються із заявами у ЗМІ; як значна кількість втрати воєнної техніки, використання різних її видів, взаємодії цих видів. Врешті — як момент істини для кожного солдата, серед яких були ті, хто виявив патріотизм і навпаки — слабкість і легкодухість, хто втік, хто сидів у тилу. Це й момент випробування як держави в цілому, і політиків окремо, перемовин, мінських домовленостей, формування в ході війни ЗСУ тощо. Особливо показовими були такі ситуації під час змалювання боїв під Іловайськом, Донецьким аеропортом тощо. Автор описує перше своє сприйняття війни після того, як бригада вирушила в зону АТО, — паніка й хаос. Ще ця війна страшна тим, що часто військові не знали розташування своїх і ворожих підрозділів, під час відступу частина з яких заблукала, а потім натрапляла на ворожі засідки, загони. З гіркотою говорить Г. Харченко про прорахунки й втрати своєї батареї: «За майстер-клас від російської артилерії про те, як правильно проводити артрозвідку, займати вогневу позицію, наводити і працювати в темний час доби

<...> наша батарея заплатила дорогою ціною» [14, 76] — загинули Вітя Катанов, втрачено 6 гаубиць і 4 тягачі, машину офіцера тощо.

Образ матері уособлюється мамою Віті Катанова, першого їхнього героя, хто загинув з 3-ї ГА Батр. Вона виховала Вітю спокійним, добрим, слухняним сином, який з повагою до всіх ставився. І хоч працювала на заводі, а потім двірницею, але Вітя їй весь час допомагав, був працювотим, як і мама. Авторові щоденника вона запам'яталася своєю материнською любов'ю не тільки до сина, а й до інших солдат, однією з перших допомагала різними засобами для приведення гармат у належний стан, фірмовими пиріжками, смаколикми. І хоч на її долю випала смерть сина, вона не зневірилася чи обізлилася. Навіть після смерті опікувалася артилеристами його бригади, готувала подарунки, була дбайливою, за що хлопці з особливою повагою, любов'ю і шаную згадували її, напевне тому, що вона уособлювала рідну матір кожного з них: «Нам допомагали дуже багато людей, але допомога від мами Віті була для нас особливо цінною і дорогою. Звати її Марія» [14, 74].

Військові завжди відчували підтримку з боку волонтерів, котрих автор називає «казковими чарівниками», які могли забезпечити усім: від канцтоварів до екскаваторів і безпілотників. Тут після кожної допомоги вони, без зазначення жодного прізвища чи імені, описані з вдячністю: «Допомогли всі. Допомогу надіслали всі. Набагато більше, ніж ми навіть могли собі уявити. У рази більше. У нас був шок. Сказати, що ми були раді — це не сказати нічого» [14, 98].

Образ ворога в автора переважно типізований і містить загальні характеристики військового супротивника, вдається до заборонених зброї та прийомів; нахабний; веде постійну інформаційну війну. Водночас «спритний» і «підступний», що постійно міняє тактику: вів обстріл Донецького аеропорту й відновив одночасно обстріл Авдіївки, Пісків та Опитного, вимагаючи від ЗСУ здати позиції

біля ДАПу [14]. Це й образ ворога-держави, і «сепари», і російські військові, для яких автор не жалкує негативних епітетів. Часто вони жорстоко розправлялися не лише з нашими військовими, а й з місцевим населенням, яке допомагало ЗСУ: «Через півгодини після нашого відходу накрыли мінометним вогнем магазин, у якому нам продавали воду, сепари за це знищили з ручного гранатомета, а літню сім'ю, яка нам дозволила брати воду з криниці, розстріляли...» [14, 58]. Російських військовослужбовців він характеризує як зомбованих російською пропагандою, які вірили, що звільняють донеччан від фашистів і бандерівців. Але коли відбувалося певне «прозріння» кадрових російських офіцерів, то, за словами наратора, більшало «борців за “русский мир” із осетин, бурятів та “інших трактористів”». Іноді автор під час опису боїв під Донецьким аеропортом жорстко називає бойовиків ЛНР і ДНР «рашистським політичним недоноском».

Іншою ознакою публіцистичності став властивий воєнним щоденникам пафос. Г. Харченко наголошує насамперед на важливості відчуття єдності окремих дивізій, родів військ, взаємопідтримці, яких бракувало з початку війни через неорганізованість і відсутність належного керівництва військовими операціями. Тому тут пафос, з одного боку, демонструє відчуття єдності, з іншого — патріотичне налаштування: «Ми не зневірилися, коли, переїхавши залізничний переїзд, опинилися по пояс у снігу разом з гарматами. Не злякалися, коли отримали наказ розгорнути гармати на пристріляній ворогом уздовж і впоперек вогневій позиції (він тоді сам не очікував від нас такого зухвалого нахабства і тому не відразу зміг визначити наше місце перебування).

Ми вірили в кожен наш постріл, у кожную відновлену наводку, у кожную нову ціль і в кожную коректуру вогню.

Нам хотілося, дуже хотілося зім'яти, знищити, випалити ворога

з нашої землі.

Кожну нову ціль, кожну нову команду “Батарей! Залпом! Триста! Тридцять! Три!” ми сприймали з величезним душевним поривом і усвідомленням того, що ми робимо дуже важливу, дуже значиму справу.

Від якої залежать життя наших хлопців і доля всієї битви в цілому.

Ми були втомлені, та втоми не відчували» [14, 217].

У цілому пафосність помітна в тексті не тільки в способі нарації — такий тон задано вже в передмові від журналіста Ю. Бутусова «Нотатки артилериста: “По російських окупантах — вогонь!”», згодом підсилено й заголовковим комплексом окремих частин, як-от: «Розбудив дух Мамая», «Наші Крути. 29.01.2015», «Моральний дух на війні» тощо.

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, мета автора вплинула на жанровий різновид, стиль і спосіб наративності в щоденнику. Тут і ознаки, властиві мемуарній літературі, зокрема, й класичному щоденнику: фіксації подій, самопредставлення, терапія, актуалізація трансцендентних моментів перебування на війні з метою їх співпереживання з колегами. Водночас автор порушує низку гостроактуальних тем українського суспільства, зумовлених війною, веде соціальний діалог з читачем, відображає соціальний складник соціуму (військові, волонтери), що провокує діалог або дискусію. Відображає хід і специфіку гібридної війни, приділяє увагу її інформаційному складнику, має ознаки пропаганди, контрпропаганди, просвітництва, що зумовлено насамперед етапами створення книги, презентацією окремих частин у сучасному інформаційному полі у вигляді окремих публікацій у різних жанрах у інтернет-виданнях та соціальних мережах (з особливим способом аргументації, використанням наукових розвідок із історії держави, козацтва, зображальними елементами тощо).

Ознаки публіцистичного складника також відображені в способі наративності (есеїному типі викладу), пафосі, образній системі, як і в загальному спектрі відображених емоцій, яка засвідчує наявність літературно-художнього складника, реалізованого також і в композиційному складнику, і в заголовковому комплексі тощо.

Література:

1. Галич О. Специфіка відтворення хронотопу в щоденниках. *Література non fiction : теоретичний вимір* : монографія / упорядник Т. Ю. Черкашина; наук. ред. О. А. Галич. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. С. 239–249.
2. Галич О. Щоденник. *Література non fiction : теоретичний вимір : монографія* / упорядник Т. Ю. Черкашина; наук. ред. О. А. Галич. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. С. 143–153.
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
4. Іванова О. А., Червінчук А. О. Сучасна українська воєнна документалістика: автор та авторська стратегія. *Scientific developments of European countries in the area of philological researches : Collective monograph*. 2020. С. 221–237.
5. Іщенко О., Коваленко А. Дифузія жанрів у сучасній літературі non fiction (за матеріалами «Щоденника артилериста» Г. Харченка). (2019). URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/32037> (дата звернення: 02.11.21).
6. Костюк Г., Винниченко В. Щоденник. Едмонтон–Нью-Йорк : [КІУС, УВАН], 1980. С. 11–28.
7. Кочетов А. В. Щоденник О. В. Дружиніна : типологія жанру, поетика, історико-літературний контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.02 «Російська література». Херсон, 2006. 22 с.

8. Кулінська Я. Сучасні воєнні щоденники: форма самовираження чи текст пам'яті? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2020. № 46. Том 3. С. 78–81.
9. Матвєєва О. Жанрова специфіка літературного щоденника. *Літературознавчі обрії*. Випуск 17. Київ : 2009. С. 41–47.
10. Почепцов Г. Сенси і війни : Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ, 2016. 316 с.
11. Стюфляєва М. И. Образные ресурсы публицистики. Москва : Мысль, 1982. 176 с.
12. Танчин К. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.01.06 «Теорія літератури». Тернопіль, 2005. 20 с.
13. Харченко Г. Наследники Мамаю. Как мы стали козаками на передовой. 9 червня 2016 року. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2016/06/9/213563/> (дата звернення: 02.11.2021).
14. Харченко Г. О. Щоденник Артилериста / передмови Ю. Є. Бутусова, А. С. Рінгіс; худож.-оформлювач М. С. Мендор. Харків : Фоліо, 2019. 284 с.
15. Чиж Н. О. Воєнний щоденник «як текст пам'яті» в умовах екстремального напруження особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»*. (2017). Випуск 65. С. 99–102. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7685/1/22.pdf> (дата звернення: 02.11.21).

**Художественно-публицистическое начало
современных военных дневников
(на примере дневника Г. Харченка «Дневник артиллериста»)**

Алла Коваленко,

канд. филол. наук, доцент,

доцент кафедры периодической прессы и медиаредактирования
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

e-mail: longms@rambler.ru

В процессе написания статьи были исследованы основные этапы создания дневника и его нарративные особенности. Установлено, что коммуникативные установки и авторская концептуальность повлияли на поэтику и типологию дневника. Обнаружено и проанализировано особенности проявления в дневнике художественно-публицистического начала, среди которых выделено пропаганду и контрпропаганду, апелляцию к истории, архетипу казачества, критическую установку на отображение реалий войны, использование спектра публицистических жанров (статья, некролог, портретный очерк, хроника и др.), эссеистический тип изложения, а также юмор и сарказм, образную систему и т. п. В тексте подняты актуальные проблемы общества, обусловленные войной: создание украинской армии, отсутствие национального самосознания и другие, инициированы социальный диалог, формирование общественного мнения и самоопределения каждого украинца. Художественное начало реализовано в элементах лиризации, эстетической ценности дневника (отображении ряда эмоций), композиционных особенностях (экспозиции, развитии событий, кульминации и т. п.), системе образов. В целом, художественные, публицистические и документальные признаки дневника гармоничны.

Ключевые слова: публицистика, социальный диалог, пафос, образ, наррация, композиция, воздействие, дневник.

**Artistic and publicistic component of modern military diaries
(on the example of G. Kharchenko's diary «An Artilleryman's Diary»)**

Alla Kovalenko,

PhD (Philology), Docent,

Associate Professor of the Periodical Press and Media Editing Chair,

Odesa I. I. Mechnikov National University

e-mail: longms@rambler.ru

In the process of survey writing, the main stages of creation and narrative features of the diary were investigated. It has been established that communicative guidelines and authorial conceptuality had influenced the poetics and typology of the diary.

Despite the fact that some scholars recognize texts of this type as «works of art» and the analyzed work does not have a traditional diary composition, we classify this text as a diary-fixation of events, where the author is a combatant, eyewitness and participant in events, in some detail (in facts, documents, evidence) reflects the realities of war. At the same time, it is a socio-political diary, deliberately written by the author for publication. Focusing on a wide readership, publishing parts of the diary on social networks and online publications in the absence of objective information about the war led to the format of the presentation, genre features, influenced the chronology, lack of confession and privacy in the text, intimate moments and more. In addition, the diary clearly demonstrates the decline in the era of postmodern metanarrative (J.-F. Lyotard), in particular in the literature of non-fiction.

The peculiarities of manifestation in the diary of artistic and publicistic origin are revealed and analyzed, among which there are the propaganda components, historical appeal, archetypes of Cossacks, critical attitude of reflection of the realities of war, usage of the spectrum of journalistic genres (article, obituary, portrait essay, etc.), essay type, presentation of humor and sarcasm, image system, etc. The text raises pressing social issues caused by the war:

the development of the Ukrainian army, lack of national consciousness, etc., intensified social dialogue, the formation of public opinion, and self-determination of every Ukrainian. The artistic principle is implemented in the elements of lyricization, the aesthetical value of the diary (reflection of several emotions), compositional features (exposure, development of action, culmination, etc.), the system of images, and more. In general, artistic and publicistic components are harmoniously synthesized with the documentary component of the text.

Keywords: journalism, publicism, social dialogue, pathos, image, narration, composition, influence, affect.

References:

1. Galich, O. (2018) *Specifika vidtvorennya hronotopu v shchodennikah* [Specifics of chronotope reproduction in diaries] *Literatura non fiction : monohrafiya / compiler T. Yu. Cherkashin; Science. Ed. O. A. Galich* [Literature non fiction : monograph]. Kyiv. pp. 239–249 [In Ukrainian].
2. Galich, O. (2018) *Shchodennik* [Diary] *Literatura non fiction : monohrafiya / compiler T. Yu. Cherkashin; Science. Ed. O. A. Galich* [Literature non fiction : monograph]. Kyiv. pp. 143–153 [In Ukrainian].
3. Zdrovega, V. J. (2004) *Teoria i metodyka jurnalistskoi tvorchosti* [The theory and methodology of journalistic creation] : pidruchnyk. Lviv [In Ukrainian].
4. Ivanova, O.; Chervinchuk, A. (2020) *Suchasna ukrains'ka voenna dokumentalistika: avtor ta avtors'ka strategiya* [Contemporary Ukrainian military documentaries: author and author's strategy] *Scientific developments of European countries in the area of philological researches: Collective monograph*. pp. 221–237 [In Ukrainian].
5. Ishchenko, O.; Kovalenko, A. (2019) *Difuziya zhanriv u suchasnij literaturi non fiction (za materialami «Shchodennika artilerista» G. Harchenka)* [Diffusion of genres in modern non fiction literature (based on the materials of «Diary of a Gunner» by G. Kharchenko)]. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/32037> (accessed: 02.11.21) [In Ukrainian].
6. Kostyuk, G., (1980) *Vinnichenko V. Shchodennik* [Vinnichenko V. Diary]. Edmonton – New York. pp. 11–28 [In English].
7. Kochetov, A. (2006) *Shchodennik O. V. Druzhinina: tipologiya zhanru*,

- poetika, istoriko-literaturnij kontekst. [O. V. Druzhinin's diary: typology of genre, poetics, historical and literary context]. Abstract of a thesis of PhD Philology. science: special. 10.01.02 — russian literature. Kherson. 22 p. [In Ukrainian].
8. Kulinskaya, J. (2020) Suchasni voenni shchodenniki: forma samovirazhennya chi tekst pam'yati? [Modern military diaries: a form of self-expression or a text of memory?]. *Naukovi visnyk Mijnarodnogo humanitarnogo universytetu*. Serija: Filologia. # 46. Vol. 3. pp. 78–81 [In Ukrainian].
  9. Matveeva, O. (2009) Zhanrova specyfika literaturnogo shchodennika [Genre specifics of a literary diary]. *Literaturoznavchi obrrii*. Vol. 17. pp. 41–47 [In Ukrainian].
  10. Pocheptsov, G. (2013) Smisli i vijni: Ukraïna i Rosiya v informacijnij i smislovij vijnah [Meanings and wars: Ukraine and Russia in information and semantic wars]. Kyiv [In Ukrainian].
  11. Stuflyayeva, M. (1982) Obraznye resursy publicistiki [Figurative resources of journalism]. Moscov [In Russian].
  12. Tanchin, K. (2005) Shchodennik yak forma samovirazhennya pis'mennika. [Diary as a form of self-expression of the writer]. Abstract of a thesis of PhD Philology sciences: 10.01.06 — theory of Literature. Ternopil. 20 p. [In Ukrainian].
  13. Kharchenko, G. (2016) Nasledniki Mamaya. Kak my stali kozakami na peredovoj [Mamai's heirs. How we became Cossacks on the front lines]. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2016/06/9/213563/> (access date: 02.11.2021) [In Ukrainian].
  14. Kharchenko, G. (2019) Shchodennik Artilerista [Diary of a Gunner]. Kharkiv [In Ukrainian].
  15. Chizh, N. (2017) Voennij shchodennik «yak tekst pam'yati» v umovah ekstremal'nogo napruzhenhennya osobistosti [Military diary «as a text of memory» in conditions of extreme stress]. *Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu «Ostrozka Academia»*. Seria «Filologichna». Vol. 65, pp. 99-102. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7685/1/22.pdf> (accessed: 02.11.21) [In Ukrainian].